

André Johnsen

Agderposten og Arendalskrakket i 1886

En undersøkelse av hvordan en lokalavis dekket
en økonomisk krise

Fordypningsoppgave i historie

Veileder: Espen Storli

Mai 2024

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

André Johnsen

Agderposten og Arendalskrakket i 1886

En undersøkelse av hvordan en lokalavis dekket en økonomisk krise

Fordypningsoppgave i historie
Veileder: Espen Storli
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

Kunnskap for en bedre verden

Innhold

Forord	1
1. Innledning	2
1.1 Bakgrunn for valg av tema	2
1.2 Problemstilling.....	3
1.3 Historiografi.....	3
1.4 Metode	6
1.5 Disposisjon av oppgaven	7
2. Den økonomiske krisen i Arendal i 1886	7
2.1 Historisk bakgrunn	8
2.1.1 Agderposten	8
2.1.2 Axel Herlofson, Arendals Privatbank og krakket	9
2.2 Analyse og drøfting av Agderpostens dekning.....	12
2.2.1 Lørdag 2. oktober: «Som Lyn fra klar Himmel»	12
2.2.2 Mandag 4. oktober: «Ordførerens forslag».....	14
2.2.3 Onsdag 06. oktober: «Et oppgjør med ryktespredningen»	15
2.2.4 Fredag 8. oktober: «En mulighet til å løse krisen?»	18
2.2.5 Lørdag 9. oktober: «Nok et oppgjør med ryktespredningen»	21
2.2.6 Mandag 11. oktober: «Sparebanken er fullstendig betrygget»	27
3. Konklusjon	31
4. Kilder og Litteratur	33
4.1 Primærkilder	33
4.2 Sekundærlitteratur.....	33

Forord

Bakgrunnen for at jeg har valgt å skrive om Arendalskrakket er først og fremst at jeg er født og oppvokst i Arendal, og at jeg var interessert i å kunne undersøke en lokalhistorisk hendelse. Tanken min var at dersom jeg undersøkte en lokalhistorisk hendelse ville jeg føle en personlig tilknytning til arbeidet mitt, og jeg så for meg at det ville være lettere å holde seg nysgjerrig og motivert underveis i prosessen.

Fra jeg var liten har jeg stadig fått høre av foreldre, besteforeldre og lærere at Arendal har en rik historie som sjøfartsby. Jeg tenkte først at temaet mitt måtte rettes mot sjøfartshistorie, men etter hvert ble jeg nysgjerrig på hvordan en av Norges viktigste og rikeste sjøfartsbyer kunne kollapse økonomisk slik som den gjorde. Å høre at en hendelse som Arendalskrakket i «lille Arendal» fikk nasjonale ringvirkninger på det politiske planet var og med på å styre hvilken vei jeg skulle gå i valget av oppgave.

Jeg vil rette en stor takk til Johannes Georgson Torstveit. Uten hans bok om Arendalskrakket er det ikke sikkert at oppgaven ville ha kommet i mål, og jeg har underveis i skriveprosessen dratt stor nytte av hans detaljerte beskrivelser.

Ved NTNU rettes en stor takk til min veileder, Espen Storli. Jeg har fått gode, hyppige og detaljerte tilbakemeldinger gjennom hele prosessen, og han har vært tilgjengelig både ved små og store spørsmål. Jeg har også fått mye ut av møtene han arrangerte for oss studenter, slik at vi kunne dele erfaringer og gi hverandre tilbakemeldinger – takk!

Til slutt vil jeg rette en stor takk til mine kjære foreldre som på hver sin uvurderlige måte har bidratt til at jeg skulle klare å fullføre denne oppgaven. Jeg vil takke min far for hjelp til å finne litteratur, og min mor for å ha lest korrektur på oppgaven, Jeg vil også takke dem for at de har støttet meg gjennom hele studieløpet mitt. Det har vært til kjempestor hjelp! En takk skal også rettes til Kaja som har vært en viktig støttespiller gjennom hele skriveprosessen. Takk for at du har hjulpet meg med å koble av imellom slagene.

André Johnsen, Trondheim, mai 2024

1. Innledning

Temaet for denne oppgaven er Arendalskrakket i 1886. Krakket skjedde som følge av at banksjefen i Arendals Privatbank drev svindel, og konsekvensene ble store. Arendal falt drastisk ned på listen over Norges viktigste sjøfartsbyer, og byen ble hardt rammet av konkurser etter krakket. Innledningsvis vil jeg presentere den historisk faglige bakgrunnen for valg av tema før jeg legger frem problemstillingen og forskningsspørsmål for oppgaven. Deretter vil jeg presentere hva som finnes av tidligere forskning om temaet i en historiografi før jeg legger fram hvilken metode som har blitt brukt i arbeidet med oppgaven.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Arendalskrakket ble utløst av Axel Herlofson i 1886 i månedsskiftet mellom september og april, etter at han hadde gjort underslag i Arendals Privatbank.¹ Krakket kom som et sjokk på Arendals befolkning, og ettersom mange bedrifter og privatpersoner hadde penger stående i privatbanken fikk krakket store følger for byen. Som en følge av krakket gikk flere bedrifter i byen konkurs, og etter hvert måtte Arendals Sparebank også stenge som en konsekvens av Privatbankens konkurs. Byens befolkning hadde mistet tilliten til bankvesenet. Av årsaker til krakket pekes det først og fremst på Herlofsons misbruk av sin stilling som banksjef, men også sen overgang fra seil- til dampskip, nedgang i treskipsbyggingen og feilinvesteringer i seilskip². Arendalskrakket viste seg å bli en utløsende årsak til Arendalskrakket, og ettersom både Arendals Sparebank og Arendals Privatbank var av Norges største banker på 1880-tallet ble konsekvensene store.

I et faglig perspektiv er Arendalskrakket svært aktuelt, både nasjonalt og internasjonalt. Håkon Haugland skriver i *I SJØFARTENS TID* at Arendal tolldistrikt, mot slutten av 1840-tallet, på ny ble Norges største sjøfartsdistrikt. Fra 1850 til midten av 1880-tallet var arendalsflåten i kontinuerlig vekst, og kjernen i tolldistriktets flåte var skipene som hørte hjemme i kjøpstaden Arendal.³ Veksten innenfor skipsfart delte Arendal med resten av Norge, som tok steget opp til tredjeplass blant verdens største sjøfartsnasjoner i 1879.⁴ I en internasjonal skala var altså Arendal en av de viktigste sjøfartsdistriktene i en av verdens

¹ Haugland 2020: 286

² Haugland 2020: 290-299

³ Haugland 2020: 255

⁴ Haugland 2020: 257

største sjøfartsnasjoner på en tid hvor handel og verdensøkonomien var helt avhengig av skipsfart. På det meste blir det fastslått at Arendal hadde femten prosent av hele den norske flåten.⁵ Det er derfor rimelig å hevde at Arendal var en viktig by.

Arendalskrakket er ikke bare kjent som et symbol på Arendals nedgangstid og tap av status som Norges viktigste sjøfartsby, men også som en viktig by for norsk politikk. Krakket fikk nemlig følger på det politiske planet som man fortsatt ser spor av i dag. Et avholdslag på Strømsbu i Arendal utviklet seg etter krakket til å bli et samtalelag hvor medlemmene blant annet diskuterte politikk. Det var tidlig et samspill mellom avholds- og politiske bevegelser i byen. 9. oktober holdt Strømsbu samtalelag et møte med følgende tema; «hvad kan der udrettes for at forbedre Arbeidernes Stilling».⁶ På møtet ble det blant annet tatt opp tiltak mot arbeidsløshet og nød som konsekvens av krakket. I slutten av oktober samme år ble «Arbeiderforeningen Samhold» stiftet.⁷ Dette var en forening som først og fremst ble stiftet for å ivareta interessene til arbeidere i Arendal, men det stoppet ikke der. På bakgrunn av liten vilje fra Høyre og Venstre til å gjøre noe med urettferdighetene i samfunnet, slik som blant annet arbeidsløsheten og nøden fra Arendalskrakket, ble Arbeiderpartiet stiftet i Arendal i 1887. Dermed kan man hevde at krakket var en utløsende årsak til stiftelsen av arbeiderpartiet.

Midt oppi alle hendelsene rundt Arendalskrakket sto den lokale avisen Agderposten, som etter beste evne forsøkte å dekke de viktigste begivenhetene for sine lesere.

1.2 Problemstilling

Denne oppgaven vil undersøke og analysere hvordan Agderposten dekket Arendalskrakket i 1886 de første to ukene etter Arendals Privatbanks konkurs. For å kunne svare på denne problemstillingen har jeg valgt følgende forskningsspørsmål: Hvordan forstår Agderposten krakket, hvordan dekker de det. Går avisen analytisk til verks og dekker hendelsesforløpet, og hva fokuserer de på? Hvilken informasjon har avisen tilgang til, og har den en agenda ved måten den dekker krakket på?

1.3 Historiografi

Hovedverket det ofte henvises til ved forskning av Arendalskrakket er boken til Johannes Georgson Torstveit med tittelen *Arendalskrakket*. Utgaven jeg har tatt utgangspunkt i kom ut i

⁵ Worm-Müller 1935: 396

⁶ Torstveit 2021: 144

⁷ Meyer 2022: 155

2021, mens den første utgaven av boken kom ut allerede i 2011. Det er rimelig å hevde at Torstveit, som er en lokal amatør forsker, har lang erfaring i forskning av Arendalskrakket. Dette gjenspeiles også i verket hans. Torstveit tar for seg Arendalskrakket i en kronologisk rekkefølge. Han starter med å utdype om skipsfarten i Arendal, Arendals Sparebank, og ikke minst Herlofson slekten som spilte en hovedrolle i krakket. Deretter tar han for seg Axel Herlofsons forretninger fra åpningen av Arendals Privatbank og helt til stengingen i 1886. Torstveit dekker hendelsene før krakket ganske detaljert ettersom han legger frem både regnskap for banken, og utviklingen til Axel Herlofson og forretningene hans. Som en del av kronologien etter krakket nevner Torstveit veldig kort hvordan byens to aviser, Vestlandske Tidende og Agderposten, dekker krakket.⁸ Det forekommer derimot ikke noen utdypende analyse eller drøfting, og informasjonen om Agderpostens dekning er mangelfull. Deretter dekker Torstveit rettsakene i forbindelse med konkursen i Privatbanken. Før den første utgivelsen av boken hans i 2011 var temaet gitt lite oppmerksomhet, og man finner begrenset med forskningsmateriale om hendelsene.

Håkon Haugland baserer deler av sin forskning på Torstveit i boken *I sjøfartens tid*. Haugland dekker på samme måte som Torstveit Herlofsons vei til toppen av Arendals forretningsliv, men forskjellen er at Haugland er en utdannet faghistoriker. Han skriver ikke like detaljert om Herlofson slekten, men forteller om Herlofsons mange virksomheter inkludert Arendals Privatbank. Videre skriver Haugland om hvordan banken i utgangspunktet gikk svært godt, men at banken gikk konkurs på grunn av Herlofsons svindel og uærligheter. Det som går igjen av Hauglands dekning av Arendalskrakket, er at den er mindre detaljert enn Torstveit sin, og den mangler den samme klare kronologien. Haugland har derimot et eget kapittel som dekker årsaker til krakket, der denne oversikten er mer detaljert. Om Agderpostens dekning av Arendalskrakket nevner Haugland kun et sitat; «som Lyn fra klar Himmel kommer Efterretningen om at Arendals Privatbank har standset sine Udbetalinger og at Bankchefen er aftrådt».⁹

Videre har Arendals lokale museum, Kuben, en egen utstilling om Arendalskrakket. I utstillingen diskuteres blant annet mulige årsaker til krakket. Den tar for seg feilinvesteringer i seilskip, vekselrytteri, svindel og forfalskninger. Samtlige handlinger utført av Axel Herlofson. Museets hensikt med utstillingen blir beskrevet som å være at man skal lære av historien og forhindre at noe slikt kan skje i dag. På sin nettside deler museet en oversikt hvor

⁸ Torstveit 2021: 131-136

⁹ Haugland 2020: 286

man kan følge hendelsene i krakket uke for uke i en kronologisk rekkefølge.¹⁰ I oversikten nevnes det også kort hvilken dag Agderposten begynte å dekke krakket, men det forekommer ikke mer informasjon om Agderpostens dekning.

Frank Meyer vier et kort delkapittel til Arendalskrakket i sin bok om arbeid, arbeidere og arbeiderbevegelse på Agder.¹¹ Meyer omtaler selve stengingen av Arendals Privatbank 28. september 1886, og Axel Herlofsons konkurs. Videre nevner han konsekvensene av krakket, som førte til at flere bedrifter måtte innstille driften og arbeidsløsheten økte drastisk. En som nevner krakket mer i detalj er Arne Myrdal. Han begynte skrivingen av lokale bygdebøker i Arendal på 80-tallet og skrev totalt 4 bind om Øyestad og Hiis historie. I bind 2 skriver han om hvordan Arendals Privatbank etablerte seg i byen, og hvordan banksjefen til slutt brukte opp bankens midler.¹² Deretter omtaler Myrdal hendelsesforløpet etter krakket svært detaljrikt, og beskriver blant annet hvordan en stor folkemengde samlet seg foran huset til banksjefen og krevde handling.¹³ Agderpostens dekning av krakket blir ikke nevnt av Myrdal. Avisens dekning av krakket blir heller ikke nevnt av Trond Gram i boken *Fallitt* om norske finansielle kriser¹⁴. Gram nevner derimot forløpet til krakket fra stiftelsen av Arendals Privatbank og konsekvensene av krakket etter Privatbankens konkurs. På tross av at Gram ikke tar for seg Agderpostens dekning av krakket beskriver han hvordan Stavanger Amtstidende og Adresseavis dekket hendelsene i Arendal.

I 2022 ga finansdepartementet ut en bok om norsk bank og pengevesen 1816-1892 med fokus på Arendalskrakket i et bankhistorisk lys, med Roar Snedkerud som redaktør og Torstveit som deltaker i redaksjonskomiteen. I boken nevnes oppstarten av Arendals Privatbank, Axel Herlofsons vei mot å bli en velstående forretningsmann, og Privatbankens konkurs. Boken går grundig i detalj på hendelsene i forløpet til krakket, men også hendelsene etter. Det tas også utgangspunkt i hvordan Vestlandske Tidende dekker hendelsene, men hvordan Agderposten dekker krakket blir ikke nevnt.¹⁵ Ved universitetet i Stavanger ble det i 2023 skrevet en bachelor av Simone Skree om familien Herlofsons rolle i Arendalskrakket. Oppgaven tar for

¹⁰ Kuben u.å.

¹¹ Meyer 2022: 153

¹² Myrdal 1983: 307

¹³ Myrdal 1983: 308

¹⁴ Gram 2015

¹⁵ Snedkerud 2022

seg historien til Herlofson slekten og selve krakket, men lokalavisenes dekning av krakket nevnes ikke.¹⁶

Torstveit beskriver bankkrakket i 1886 som et sort hull i historien til Arendal by og Agder fylke.¹⁷ Dette blir markert ved hvor lite forskning som finnes av Arendalskrakket før utgivelsen av hans bok i 2011. I Fritz Hodnes bok om Norges økonomiske historie fra 1815 til 1970 nevnes ikke Arendalskrakket konkret, men det blir informert om at Sørlandets økonomi kom i en krisesituasjon på grunn av en serie bankfallitter i Arendal.¹⁸ I boken *Agders historie* av Bjørn Sletten, som omhandler den viktigste historien til Agder fra 1840 til 1920, nevnes ikke Arendalskrakket i det hele tatt.¹⁹

1.4 Metode

Til denne oppgaven tok jeg i bruk en kvalitativ forskningsmetode. I korte trekk betyr det at jeg har samlet og analysert kvalitative data i form av tekst i bøker og aviser. Til å begynne med valgte jeg Arendalskrakket som en hendelse jeg ville studere nærmere. Fremgangsmåten min i arbeidet med oppgaven ble deretter å etablere en representativt oversikt over hva som fantes av forskning om emnet.²⁰ Med bakgrunn i manglende informasjon om Agderpostens dekning av Arendalskrakket i eksisterende forskning, kom jeg frem til at jeg skulle analysere hvordan den lokale avisen dekket Arendalskrakket.

Jeg dannet meg tidlig en form for kronologi over Arendalskrakket og påfølgende hendelser. Agderposten bidro til dette, ettersom den ble publisert fire ganger i uken. Selve krakket sies å ha startet 27. september 1886, ettersom folk stormet Arendals Privatbank for å ta ut pengene sine.²¹ Dagen etter måtte Privatbanken stanse. Dermed var det lett å forme et utgangspunkt for hvilke utgaver av Agderposten jeg skulle starte med å analysere. Via Nasjonalbibliotekets nettsider fikk jeg tilgang til avisutgavene fra 1886, og jeg begynte å lese utgavene fra de første dagene etter stengingen av Arendals Privatbank. For å finne frem til informasjonen jeg ønsket å hente ut, skumleste jeg gjennom hele avisen. Dersom jeg da fant relevant informasjon leste jeg dette spesielt nøye. Avisutgavene var som regel delt opp i forskjellige spalter med

¹⁶ Skree 2023

¹⁷ Torstveit 2021: 6

¹⁸ Hodne 1981: 157

¹⁹ Sletten 1998

²⁰ Melve & Ryymin 2018: 22

²¹ Torstveit 2021: 117

tilhørende overskrifter. Dermed var det lite problematisk å finne frem til informasjon om Arendalskrakket.

Jeg leste først avisutgaver fra 27. september, 29. september og 1. oktober. Ettersom Agderposten var en ettermiddagsavis, kunne jeg ikke utelukke at stormingen av Privatbanken hadde blitt nevnt i utgaven fra 27. september.²² Jeg fant raskt ut at hverken Arendalskrakket eller noen av de involverte personene var nevnt i disse utgavene. Først i utgaven fra 2. oktober begynte Agderposten å omtale krakket og ringvirkningene rundt. Ettersom avisene er fra 1886 er skriftspråket mer likt dansk enn moderne norsk, og skriften er trykt med gotisk trykkskrift. Dermed så jeg det som fordelaktig og oversette all informasjon som omhandlet Arendalskrakket til moderne norsk, slik at innholdet skulle bli lettere å forstå. Dette var et tidskrevende stykke arbeid, men jeg føler jeg fikk betalt for jobben da jeg skulle begynne å skrive.

Videre fortsatte jeg å lese i utgaver av Agderposten helt frem til 11. oktober 1886. Jeg kom frem til at det var svært varierende hvor mye informasjon det var mulig å hente fra avisene, og i flere utgaver ble omtrent samme informasjon repetert. Etter å ha lest utgaven fra 11. oktober konkluderte jeg med at jeg hadde nok informasjon til å sette i gang skriveprosessen. Lesing av avisen utover 11. oktober ville vært tidkrevende og kanskje unødvendig ettersom mengden relevant informasjon gikk ned.

1.5 Disposisjon av oppgaven

For å svare på problemstillingen har jeg valgt å dele oppgaven inn i tre hoveddeler. I første del har jeg innledningsvis lagt frem den faglige bakgrunnen for valg av tema, problemstillingen for oppgaven, historiografi relatert til Arendalskrakket og metode. I hoveddelen vil jeg deretter presentere temaets historiske bakgrunn før jeg analyserer og drøfter problemstillingen. Til slutt vil jeg svare på problemstillingen og forskningsspørsmålene i en konklusjon i tredje og siste del.

2. Den økonomiske krisen i Arendal i 1886

I denne delen av oppgaven vil jeg presentere en kort historisk bakgrunn for Arendals lokale avis, Agderposten, og Arendalskrakket i 1886. Deretter vil jeg analysere og drøfte hvordan Agderposten dekket krakket

²² Dahl 2010: 28

2.1 Historisk bakgrunn

2.1.1 Agderposten

Agderposten ble stiftet i 1874 som konkurrent til Aust-Agders eldste avis, den konservative Vestlandske Tidende.²³ Vestlandske Tidende, som kom ut i 1832, var en av Norges eldste aviser og ble til under Arendals storhetstid.²⁴ Avisene sto i sterk kontrast til hverandre ettersom Vestlandske Tidende sine stiftere tilhørte byens beste borgerskap, og Agderpostens stifter Jens Svendsen arbeidet som lærer på en lokal folkehøyskole. Den største markante forskjellen var derimot at Vestlandske Tidende var en Høyre-avis mens Agderposten var en Venstre-avis. Altså tilhørte avisene to forskjellige politiske grupperinger. Vestlandske Tidende hadde ifølge Hans Fredrik Dahl den hensikt at de skulle «fornøye» leseren og la vekt på underholdende stoff om økonomi og skipsfart²⁵. På en annen side nevner Dahl at Agderposten hadde som hensikt å vekke samfunnsånden gjennom folkeopplysning på en fordomsfri og tolerant måte²⁶. Agderposten hadde altså sterk konkurranse i 1886 da Arendalskrakket fant sted og avisen dekket ikke saken i et vakum. Agderposten hadde heller ikke noen form for monopol på informasjon. Heller tvert imot, ettersom de høyborgerlige og byens rikeste rettet seg mot Vestlandske Tidende. På tross av dette kan man ikke anta at det kun var byens rikeste som kjøpte Vestlandske Tidende. Agderposten var en avis som i hovedsak ble lest av dem som bodde på bygdene, men også av Arendals rikeste. Agderpostens redaktør, Jens Svendsen, må ha vært bevisst på at hans lesere også mest sannsynlig leste Vestlandske tidende.

En typisk utgave av Agderposten i oktober 1886 var på fire sider. Avisens informasjonsutveksling foregikk som regel i to deler: Indlandet og Udlandet. Agderposten tok altså for seg viktige hendelser omkring i det norske land og for eksempel i England eller Frankrike. Lokale nyheter veksler mellom at det er en del av Indlandet-spalten og at det står for seg selv på avisens første side. Det er nemlig ikke slik at Indlandet-spalten er den første som forekommer i avisen. Arendalskrakket og tilhørende begivenheter ble i hovedsak kommentert i Indlandet-spalten, men det forekom også unntak. Et eksempel er Agderpostens utgave den 11. oktober 1886, hvor avisens første spalte beskriver forholdene i Arendals Sparebank²⁷

²³ Dahl 2010: 28

²⁴ Dahl 2010: 375

²⁵ Dahl 2010: 375

²⁶ Dahl 2010: 28

²⁷ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

2.1.2 Axel Herlofson, Arendals Privatbank og krakket

Selve forløpet til Arendalskrakket starter med med Axel Herlofsons behov for lettere tilgang til kapital i 1874 og da han opprettet Arendals Privatbank i 1875.²⁸ Herlofson stammet fra en slekt med stolte tradisjoner. Både faren og bestefaren hadde vært skipsredere, og tittelen viste seg å gå i arv i Herlofson slekten ettersom Axel Herlofson også ble skipsreder. Årene 1870-74 blir betegnet som de beste årene noen gang for skipsfartsnæringen i Arendal, men rederne i Arendal satte ikke fortjenestene sine i banken.²⁹ Det samme gjaldt for Axel Herlofson. Fortjenesten investerte han heller i skipsandeler og skip, og det var få redere i området som utvidet driften i samme tempo som ham. Gjennom arbeid og familiekontakter hadde han fått tilgang til de mest kapitalsterke både i Arendal og Christiania, men da han så hvordan penger strømmet til byen gjennom handelsflåten ønsket han enda lettere tilgang på kapital.³⁰ Høsten 1874 tok han initiativ til å starte Arendals Privatbank sammen med Anders Dedekam Geelmuyden, som også var skipsreder i Arendal og eide flere skogseiendommer og dampager. Med seg i bankens direksjon fikk de også Thomas Johannes Heftye, en av landets rikeste menn, som for det meste oppholdt seg i Christiania.³¹ Herlofsons initiativ ble møtt med kritikk i byens avis, Agderposten, og en av dem som gikk hardest til verks mot Herlofsons forretningsbank var hans tidligere sjef og læremester Johan Hanssen. Kritikken, som gikk ut på at Herlofson var overmodig, tydet på at årsaken til at han hadde forlatt arbeidet med sjøforsikring var en konflikt dem to imellom. Herlofsons far, Nicolay Benjamin Herlofson, hadde også falt ut med Johan Hanssen i samme år som Axel Herlofson forsøkte å stifte Arendals Privatbank.³² Johan Hanssen må derfor ha vært en lite populær mann hos Herlofson familien.

Kritikken fra Johan Hanssen fikk ingen virkning, for 1. januar 1875 var Arendals Privatbank offisielt i drift. Mange så på Heftye som garantisten for at banketableringen skulle lykkes.³³ Den nyetablerte bankens direksjon besto av Herlofson selv, Heftye og Geelmuyden, mens Herlofson fungerte som banksjef. Konflikten med Johan Hanssen eskalerte ytterligere i 1875 da Axel sammen med sin bror Oscar etablerte et nytt sjøforsikringsselskap etter misnøye med hvordan Hanssen drev Arendal Sjøforsikringsselskap. 1875 blir av Torstveit beskrevet som et

²⁸ Haugland 2020: 286

²⁹ Torstveit 2021: 72

³⁰ Torstveit 2021: 73

³¹ Haugland 2020: 287

³² Torstveit 2021: 69

³³ Torstveit 2021: 74

gjennombruddsår for Axel Herlofson.³⁴ I tillegg til etableringen av Arendals Privatbank og et sjøforsikringselskap overtok han Strømsbu Gård etter sin far, og ble dermed grunneier for halve byen.³⁵ Han startet flere utbyggingsprosjekter, og bygget et eget hus på Strømsbu.

Etter oppstarten gikk privatbanken tilsynelatende svært godt.³⁶ Axel Herlofson hadde etter bankens etablering foretatt seg mange investeringer og fått i gang mange tiltak, men det var ingen av dem som kunne måle seg med Arendals Privatbank i suksess.³⁷ Banken var først og fremst en forretningsbank, og Herlofson vegret seg derfor mot å låne ut små summer til diverse forbruk. Banken tok derimot gjerne hånd om små innskudd på sparebankvilkår og hadde i 1882 en innskuddskapital på 3.902.206,67 kr. Arendals Privatbank gikk også med solide overskudd. Overskuddet steg nesten for hvert år frem til 10-årsjubileet i 1885 hvor overskuddet var på 115.081,49 kr. Banken viste seg å være helt på linje med de største bankene i landet i avkastning og kursen på aksjer i banken stod høyt i verdi. En av grunnene til den høye aksjekursen var at banksjef Herlofson selv betalte høy pris for aksjene i egen bank.³⁸ Det ble ikke stilt noen spørsmål lokalt ved den høye aksjekursen ettersom de fleste hadde tillit til banken. I tillegg fikk Arendals Privatbank positiv omtale i Agderposten. I realiteten var kontrollen med bankdriften dårlig og viktige kontrollrutiner ble ikke fulgt opp.³⁹ I 1877 ble det vedtatt av bankens direksjon, hvor Axel Herlofson selv var med, at banksjefen ikke skulle ha en egen konto i banken. Herlofson fulgte vedtaket og avsluttet tilsynelatende sin konto i banken, men i virkeligheten samlet han gjelden sin under en konto kalt «Diverse Debitorer».⁴⁰ Dette var en konto hvor kunder uten en egen konto i banken skulle kunne føre opp mindre summer. Etter hvert som Herlofson gav lån til seg selv vokste summene på kontoen raskt, men dette gikk under radaren hos de to andre direktørene i banken som ikke viste noen interesse for hvem som skjulte seg bak kontoen. Herlofsons gjeld ble så stor at han allerede i 1876 i realiteten var konkurs, og i årene framover ble det om å gjøre å dekke tap, og skjule gjelden for sine nærmeste.

I 1878 var Axel Herlofson uten tvil personlig konkurs med en total gjeld på 1.054.000 kr.⁴¹ Han var nok meget innforstått med situasjonen han selv var i, for i 1878 tok Herlofson over

³⁴ Torstveit 2021: 75

³⁵ Torstveit 2021: 75

³⁶ Haugland 2020: 288

³⁷ Torstveit 2021: 86

³⁸ Torstveit 2021: 86

³⁹ Haugland 2020: 288

⁴⁰ Haugland 2020: 288

⁴¹ Torstveit 2021: 91

bokføring og regnskapsføring i banken fra S.P. Messel som var bokfører og kasserer. På denne måten fikk han nå muligheten til å forfalske regnskap både på sine egne og bankens vegne, slik at han kunne skjule den voksende gjelden han hadde opparbeidet seg.⁴² Det fantes en lov om at alle banker skulle føre alle regnskapsposter som ikke gjaldt kontante inn- og utbetalinger før overføring til kontoene i hovedboka.⁴³ Axel Herlofson arbeidet seg rundt denne loven, og slurvet med regnskapsføringen. Mye av bankens regnskap lå kun i hodet hans, og i mange tilfeller utelot han store summer både ved inntekt og utgifter. Han må ha ønsket å skjule realiteten, og ville nok nødig at realitetene skulle komme frem. I hvertfall ikke når situasjonen plutselig kunne snu i hans favør i form av en ny krig i Europa, hvor fraktratene ville steget betraktelig.⁴⁴

Herlofson hadde fortsatt store behov for å skaffe seg frisk kapital slik at han kunne holde kreditorene unna og betjene deler av den store gjelden han hadde.⁴⁵ Løsningen hans på problemet innebar å svindle til seg kreditt ved å bruke sitt eget og familiens gode navn og rykte, samt svigerfamilien og bankens fasade som veldrevet og vellykket.⁴⁶ Mye av pengene som Axel Herlofson satt inne med stammet fra lån i utenlandske banker, og på denne måten skaffet han seg kapital på kort sikt. 1883 var behovet for pengelån stort, og han var derfor mer aktiv enn noen gang tidligere i søken etter kapital fra utlandet.⁴⁷ Herlofson drev såkalt vekselrytteri med sin eldre bror Didrik som en av de mest involverte hjelperne.⁴⁸ Det gikk i korte trekk ut på at han reiste penger til å kunne dekke forfalt gjeld og eget forbruk. Han hadde dermed fritt spillerom til å bruke banken som sin egen lommebok. 27. september 1886 gikk det til slutt galt for Herlofson. Mange av dem som hadde penger stående i Privatbanken hadde fått nyss om at banksjefen hadde fått økonomiske problemer og strømmet til banken for å ta ut pengene sine.⁴⁹ Dagen etter måtte banken holde stengt ettersom den var tom for kontanter, og dermed var Arendals Privatbank, som Axel Herlofson hadde bygd opp fra bunnen av, gått konkurs

⁴² Haugland 2020: 288

⁴³ Torstveit 2021: 93

⁴⁴ Torstveit 2021: 93

⁴⁵ Torstveit 2021: 94

⁴⁶ Haugland 2020: 288

⁴⁷ Torstveit 2021: 95

⁴⁸ Torstveit 2021: 95

⁴⁹ Haugland 2020: 288

2.2 Analyse og drøfting av Agderpostens dekning

Agderpostens dekning av Arendalskrakket viste seg å være varierende, og man så etter hvert en klar intensjon fra avisen ved måten de dekket krakket på. Det tok noen dager fra Arendals Privatbanks konkurs til Agderposten turte å uttale seg om forholdene i byen, men fra første dekning uttrykte avisen et ønske om å berolige befolkningen. Etter sterk kritikk av ryktespredning begynte Agderposten etter hvert å gå mot sine egne premisser om å være forsiktige med negative opplysninger. Avisen følte seg forpliktet til å ta et oppgjør med ryktespredningen rundt om i byen og til aviser fra andre byer, og i strid med egne premisser gikk Agderposten til personangrep. Analysen av Agderpostens dekning av Arendalskrakket vil ta for seg avisutgaver fra de første to ukene etter Arendals Privatbanks konkurs 27. september 1886. Resultatene av analysen vil deretter drøftes i lys av eksisterende forskning om temaet.

2.2.1 Lørdag 2. oktober: «Som Lyn fra klar Himmel»

Lørdag 2. oktober 1886 dekker Agderposten Arendalskrakket for første gang. Agderposten meddeler at Arendals Privatbank har stanset sine utbetalinger, og at banksjefen har avtrådt sin stilling.⁵⁰ Uroen skal ha bredt seg i byen allerede mandag 27. september da folk strømmet til banken for å ta ut pengene sine. Hvordan har det seg da slik at Agderposten publiserte to utgaver i ettertid som ikke dekket hendelsen i det hele tatt? I følge Torstveit fikk Arendals Privatbank mye positiv omtale i lokale aviser etter oppstarten.⁵¹ Det er mulig at Agderpostens redaktør, Jens Svendsen, hadde denne positive omtalen i bakhodet de første dagene etter at krakket var et faktum. Det er rimelig å påstå at redaktøren var i sjokk slik som resten av byen, og at man trengte litt betenkningstid. En årsak til manglende dekning kan være at avisen spesifikt ønsket at falske rykter ikke skulle bli spredd, og at man ikke skulle spekulere før hele hendelsesforløpet lå klart. Dersom man ser på spalten, *Indlandet*, går det frem av det som blir skrevet at Agderposten vegrer seg for å uttale seg for mye om saken. Årsaken avisen nevner er at forhandlingene og overveielserne mellom Arendal Privatbanks representantskap og direksjonen og forstanderskapet i Arendals Sparebank, fortsatt er på et tidlig stadium.⁵²

I spalten, *Indlandet*, skrives det også at nyheten om bankens konkurs kom som lyn fra klar himmel, og at forholdene i byens forretningsvei både er triste og innviklede.⁵³ Videre informerer avisen om at direksjonen i forbindelse med en nedsatt komite har utarbeidet en

⁵⁰ Agderposten 02.10.1886, *Indlandet*: 1

⁵¹ Torstveit 2021: 86

⁵² Agderposten 02.10.1886, *Indlandet*: 1

⁵³ Agderposten 02.10.1886, *Indlandet*: 1

oversikt over bankens situasjon. Privatbankens representantskap har også hatt møte med direksjonen i Arendals Sparebank for å overveie hvordan man kan hindre ytterligere konkurser. Den kommende mandag, altså mandag 4. oktober, skal det ifølge Agderposten avholdes et nytt representantskap hvor også de tidligere direktørene Heftye og Geelmuyden er invitert. I tillegg mener avisen at alle involverte besjeles av en moralsk forpliktelse til å finne en ordning, og at selv om panikken brer seg blant befolkningen må man ikke «bestorme» byens banker for å ta ut pengene sine i en så kritisk tid.⁵⁴ Redaktør Jens Svendsen må altså ha vært opptatt av å berolige befolkningen, og forsikre avisens lesere om at en løsning var nært ved å forekomme. Ifølge Torstveit stod Agderposten utenfor kretsen av kapitaleiere i Arendal, og hadde dermed ikke tilgang på særlig mye informasjon.⁵⁵ Dette må ha betydd at det fant sted en viss informasjonsutveksling blant byens rikeste menn. Konsekvensene av var at avisen måtte bruke dramatiske vendinger om det som hadde skjedd og spille på folks følelser. På bakgrunn av dette skriver redaktør Svendsen at forholdet er av et så stort omfang at både private og kommunale aktører bør føle seg forpliktet til å gripe inn gjennom garantier eller forsøke å redde situasjonen på andre måter.⁵⁶ Å redde situasjonen bør ifølge avisen være i alle Arendals skatteborgeres beste interesse, og det vises til en levende samfunnsånd i byen.

At Agderposten er tilsynelatende uvitende om Axel Herlofsons gjeld og skalaen på Arendals Privatbanks konkurs kommer tydelig frem av at de tror på en rask løsning; «Endnu er her ingen Standsninger fundet Sted og meget vil kunne rettes paa ved en snar og energisk Optræden fra de Korporasjoners Side, der her maa forudsættes at være Situasjonens Herrer [...] Vi tror, man er et godt Stykke paa Vei».⁵⁷ Det er rimelig å si at avisens utsagn henger sammen med at man ikke ville skape bekymring blant befolkningen, men det tyder også på at redaktør Jens Svendsen ikke hadde konkret informasjon om Axel Herlofsons gjeld på dette stadiet. I spaltens siste del forsøker attpåtil avisen å bruke situasjonen til å kritisere Tollvesenet og deres skattelegging som ifølge Svendsen bare forverrer den allerede vanskelige situasjonen i byen. Agderposten skriver at tollvesenet krevde toll på varer før de ble utlevert til kjøpmennene, og i følge avisen påvirker dette byens befolkning som allerede sliter økonomisk.

Byens eldste avis, Vestlandske Tidende, hadde også laget oppslag om saken samme dag, og ifølge Torstveit ga avisen uttrykk for at de satt på informasjon som de hadde måttet holde

⁵⁴ Agderposten 02.10.1886, Indlandet: 1

⁵⁵ Torstveit 2021: 86

⁵⁶ Agderposten 02.10.1886, Indlandet: 2

⁵⁷ Agderposten 02.10.1886, Indlandet: 2

tilbake for leserne.⁵⁸ Som det allerede er blitt nevnt sto Agderposten utenfor kretsen av kapitaleiere i Arendal, og havnet derfor utenfor informasjonsflyten. Men hvordan kan det ha seg at Vestlandske Tidende fikk tilgang på informasjon som var fremmed for Agderposten? Som avisene i de fleste andre norske byer på denne tiden hadde Agderposten og Vestlandske Tidende valgt å støtte hvert sitt politiske parti. Agderposten var en såkalt venstreavis, mens Vestlandske Tidende støttet høyre.⁵⁹ Med grunnlag i dette kan man antyde at byens store kapitaleiere var høyrevelgere, og at redaktøren i Vestlandske Tidende var en del av deres omgangskrets. Ifølge Torstveit var også Agderposten mer liberal og arbeidervennlig enn Vestlandske Tidende, og konsekvensene av dette kan ha vært at man har mistet lesere eller tilhengere fra byens overklasse.⁶⁰

2.2.2 Mandag 4. oktober: «Ordførerens forslag»

I avisens utgave 4. oktober forekommer det få nye opplysninger om bankens situasjon, men det blir informert om at ordfører Thorvald C. Christensen fremmet et forslag; «Arendal Kommune overtager Garantie for Arendals Sparebank forpligtelser indtil et Beløb af 600.000 kr.».⁶¹ Torstveit skriver at byen trengte en mann som kunne styre med en sterk hånd og som kunne fatte tiltak, og Thorvald C. Christensen viste seg å være akkurat denne mannen.⁶² Som Agderposten opplyser la Christensen frem et forslag til formannskapet i Arendal kommune. Forslaget dreide seg om en henstilling til tollkassereren om at erleggelse av toll før varer utleveres skulle fjernes for «mindre handlende» og håndværkere. Christensen la også frem et forslag om at kommunen skulle søke til Norges Banks direksjon om opprettelse av en midlertidig eller fast bankavdeling.⁶³

Christensens klare hensikt ser ut til å ha vært å forebygge stansing av arbeidsvirksomheten i byen, og i avisen antydes det at byens skatteborgere vil støtte opp under forslagene. I følge Torstveit var disse forslagene gode, og om de hadde fått oppfølging av styresmaktene ville de hatt en positiv effekt på byens situasjon.⁶⁴ Ettersom toll ikke var noe som ble besluttet lokalt i kommunen, og Norges Bank var styrt av staten var det lite sannsynlig at disse forslagene ville kunne gjennomføres. I så fall ville det tatt lang tid. Det ble også publisert en innkallelse til et møte for byens formenn og representanter på rådhuset lørdag 9. oktober. Agendaen på dette

⁵⁸ Torstveit 2021: 131

⁵⁹ Haugland 2020: 370

⁶⁰ Torstveit 2021: 134

⁶¹ Agderposten 04.10.1886, Indlandet: 2

⁶² Torstveit 2021: 133

⁶³ Agderposten 04.10.1886, Indlandet: 2

⁶⁴ Torstveit 2021: 133-134

møtet ble beskrevet som å være behandling av forslagene ordføreren hadde lagt frem for formannskapet.

2.2.3 Onsdag 06. oktober: «Et oppgjør med ryktespredningen»

Onsdag 6. oktober skriver Agderposten at det begynner å komme ro i sinnene til byens befolkning, og at ryktene og formodningene avtar og må vike for et mer nøkternt virkelighetsbilde.⁶⁵ I tillegg skrives det at bankens kreditorer nå ser nødvendigheten av å holde igjen kravet på sparepengene sine og se hvordan situasjonen utvikler seg. Hvis man ser på utgavene for 2. og 4. oktober og sammenligner 6. oktober utgaven, går det som en rød tråd at redaktør Svendsen uttrykker at situasjonen i byen er under kontroll. At han i tillegg oppfordrer byens befolkning til å holde ro inntil mer informasjon ligger tilgjengelig, tyder på at han ikke har fullstendig oversikt over situasjonens skala.⁶⁶

I utgaven fra 6. oktober tar også avisen et oppgjør med ryktespredningen som har blitt satt i omløp mann og mann i mellom.⁶⁷ Det påpekes også meddelelser fra Arendal til presse fra andre byer. Agderposten skriver at dette vitner om et lettsinn i omgangen med de mange ryktene, og at slike handlinger er lite ærefullt for de som ytrer dem.⁶⁸ I tillegg mente avisen at en slik ryktespredning og slike overdrivelser bare ville gjøre situasjonen verre;

Disse skrivelystne Meddelere burde ta i Betragtning, at det ikke er rett at brede ud de mange Løgnhistorier, som et Økonomisk «Jordskjælv» altid afføder, og det er lidet rosværdigt at male alt graat i graat blot for at tilfredstille et nyfigent og nysgjerrigt Publikum og for at være pikant.⁶⁹

Hvordan kunne Agderposten ha motvirket rykteflommen som ble spredt rundt i byen og til utenbys presse, og hadde avisen i det hele tatt et ansvar for motvirkningen? I følge Torstveit er Agderposten en avis som ofte utelater personlig informasjon og negative opplysninger.⁷⁰ Men i en slik situasjon som det var i byen ville det vært mer fornuftig av avisen å gå ut med hva den besatt av riktig informasjon og faktiske opplysninger. En av årsakene kan ha vært at redaktør Jens Svendsen ikke befant seg i kretsen til byens kapitaleiere, og derfor gikk glipp av informasjon. Dette er derimot vanskelig å bekrefte ettersom utgaven til Vestlandske Tidende, avisen som befant seg i kretsen av Arendals kapitaleiere, ikke er tilgjengelig for 6. oktober

⁶⁵ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁶⁶ Agderposten 02.10.1886, Indlandet: 1

⁶⁷ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁶⁸ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁶⁹ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁷⁰ Torstveit 2021: 134

1886. Dermed er det ikke mulig å sammenligne hvilken informasjon de to avisene faktisk hadde tilgang på. Man kan heller ikke konstatere at Agderposten hadde et ansvar for å motvirke ryktespredningen i byen, men man kan argumentere for at de tok på seg dette ansvaret. Dette behøvdtes ettersom byens andre avis behandlet rykter og personlige opplysninger på en annen måte enn Agderposten.

Vestlandske Tidende var ikke like samvittighetsfulle i spredningen av personlige opplysninger slik som Agderposten var. I følge Torstveit hadde avisen dagen før, altså 5. oktober, et innlegg hvor et rykte ble påpekt; «Rygtesmede skal gaa saa vidt som til at fortælle at hederlige Medborgere skal ha tilraadt Bankchef Herlofson til flugt».⁷¹ Hendelsen det vises til er Axel Herlofsons forsøk på å flykte utenlands 2. oktober. Fluktforsøket var mislykket, og samme dag ble han arrestert av politiet.⁷² I Vestlandske Tidende ble fluktforsøket som vist bare kort nevnt. Gjorde Agderposten situasjonen bedre ved å ikke nevne hverken fluktforsøket eller arrestasjonen av Axel Herlofson? En befolkning som ikke har tilgang på informasjon vil begynne å spekulere, og det skal ikke mer til enn at ett individ kommer med en overdrivelse før en ryktestrøm er satt i gang. Agderposten kritiserer ryktespredningen, men har egentlig Jens Svendsen noe grunnlag til dette når han ikke konkret klarer å bevise at ryktene ikke stemmer

Det skal ikke stå på at Agderposten ikke oppfordret befolkningen til å stoppe ryktespredningen. Nærmest en hel spalte ble nemlig viet til å appellere til den eller de som spredde rykter⁷³. Der Agderposten skiller seg fra Vestlandske Tidende er i selve omtalen av ryktene. Agderposten går ikke spesifikt inn på hva ryktene dreier seg om, dermed er det rimelig å påstå at Agderposten ikke aktivt bidrar til ryktespredningen. Avisen er fortsatt klar på at folk bør være tålmodige og vente på nøyaktige opplysninger som kan gi en oversikt over situasjonens stilling i samklang med virkeligheten.⁷⁴ Stillingen er nemlig på dette tidspunktet ikke tilgjengelig for allmennheten, men avisen presiserer at når alt er utredet og avgjort skal de både meddele resultatet og uttale seg om det.

For første gang etter stengingen av Arendals Privatbank nevnes også Herlofsen-brødrene i Agderposten; «I Brødrene Herlofsons og Axel Herlofsons Konkursbo har der i disse Dage været afholdt Stiftesamlinger til Salg af foreløbige Bestyrelser».⁷⁵ I bestyrelsen av Axel

⁷¹ Torstveit 2021: 134

⁷² Haugland 2020: 289

⁷³ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁷⁴ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁷⁵ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

Herlofsons bo presenteres boets status slik: Passiva til omtrent 3 millioner kroner som besto av cirka 950 000 løpende gjeld i banken og aksepter og vekselforpliktelser til rett over 2 millioner. Boets aktiva ble fastslått til en skipsverdi på 1,2 millioner kroner, Strømsbu Gård og Høvleri til 900 000, aksjer til 600 000 og diverse andre verdier. Aktiva viste seg å være 190 000 kroner høyere enn passiva.⁷⁶ Hvordan kunne Axel Herlofsons aktiva fastslås som høyere enn hans passiva, når han i realiteten hadde en samlet gjeld på rundt 6 millioner kroner i 1886?⁷⁷ Dersom man undersøker hvordan Axel Herlofson førte regnskap, vil man finne ut at det ikke var lett å få en fullstendig oversikt i løpet av en drøy uke. I følge Torstveit førte han mye av regnskapet sitt i hodet eller på diverse huskelapper, drev falsk regnskapsføring og skrev opp verdier han ikke hadde.⁷⁸ Det er klart at når Herlofsons bo skulle gjøres opp var det enda ikke oppnådd en fullstendig oversikt over hvor mye gjeld han hadde.

Videre skriver avisen at diverse verksteder og bruk har måttet innstille arbeidet.⁷⁹ Dette kan helt klart ha en sammenheng med stansingen av Arendals Privatbank. Som i tidligere utgaver forsøker Agderposten å oppfordre lokalbefolkningen, denne gangen «rikfolket», til å yte støtte for å forbedre situasjonen i byen. Hvilken støtten går ut på blir ikke spesifisert. Kan man forvente at byens «rikfolk» skal ta på seg et slikt ansvar? I følge Agderposten er det ikke noen tvil om at dette vil skje.⁸⁰ Avisen mener nemlig at det ligger i rikfolkets egen velforståede interesse å støtte der hvor hjelpen trengs som mest

I 6. oktober utgaven av Agderposten deler avisen flere leserinnlegg som omhandler situasjonen byen befinner seg i. I det første leserinnlegget informerer innsenderen om at det har vært en tanke fremme i den alminnelige meningsutvekslingen i byen.⁸¹ Denne tanken bør ifølge innsenderen; «veies og prøves med samvittighedsfuld Omhyggelighed som Led af de Forføininger, man tænker at træffe for at bringe Stillingen tilbage i sundt Spor».⁸² Den såkalte tanken går ut på at Arendals Sparebank, som også ble påvirket av Privatbankens stansing, skal ordne en avtale med bankens «indskydere» om en midlertidig garanti i en liten del av innskuddene som er gjort i banken.⁸³ For eksempel ett, eller en større prosent av kreditorenes tilgodehavende. I følge innsender er det en større oppslutning rundt denne tanken, og man tror

⁷⁶ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁷⁷ Torstveit 2021: 97

⁷⁸ Torstveit 2021: 94

⁷⁹ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁸⁰ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁸¹ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁸² Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁸³ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

at en slik forføyning kunne styrket banken. Videre presiserer innsenderen at hensikten kun er å få frem tanken til overveielse. Til dette leserinnlegget svarer redaktør Jens Svendsen slik;

Naar vi har optaget ovenstaaende, da er Grunden kun den, at vi ikke vover at hindre denne Tanke forat komme under Overveielse og Drøftelse. Vi tør heller ikke udtale os bestemt om Tanken eller tage nogen bestemt Stilling til den. Men vi har vore store Tvil om dens praktiske Holdbarhet trods dens mulige theoretiske Korrekthed forresten. Vi skal muligens senere komme tilbake til den.⁸⁴

På den ene siden sier Svendsen at tanken mye mulig er teoretisk riktig, altså at det er teoretisk mulig å gjennomføre. På den andre siden presiserer han at han er tvilsom til hvordan tanken ville utspille seg i praksis. På tross av disse utsagnene skriver Svendsen at avisen ikke tør å uttale seg helt bestemt om tanken eller ta noen form for stilling til den. Dermed går han litt mot sine egne premisser når han uttrykker tvil mot tanken. Det er vanskelig å finne noen indikasjoner i leserinnlegget på hvem innsenderen kunne være, men ifølge Torstveit stod ordfører Christensens og hans nærmeste krets bak den såkalte tanken.⁸⁵

2.2.4 Fredag 8. oktober: «En mulighet til å løse krisen?»

I spalten, Indlandet, tar avisen opp tanken som ble sendt inn av en leser i den forrige utgaven. Den såkalte tanken eller ideen blir gjenfortalt til leserne, men denne gangen uttrykker ikke avisen noen tvil til forslaget. Heller tvert imot. Redaktør Svendsens oppfatning av tanken ser ut til å ha tatt en brå vending, for i 8. oktober utgaven av avisen skriver han at ved nærmere overveielse og gjennomtenking av spørsmålet har han kommet frem til at små vanskeligheter må vike for det berettigede, rettferdige og korrekte i et slikt forslag.⁸⁶ Avisen skriver også at om en slik forføyning oppfattes av allmennheten på en riktig måte, vil den ha en stor betydning. Det ville styrke bankens soliditet, virke tillitsvekkende og føre til at tilliten til banken vokste både blant allmennheten slik som det offentlige.⁸⁷ Etter stengingen av Privatbanken ble konsekvensene at Arendals befolkning mistet sin tillit til banksystemet generelt. Dette førte til at flere tok ut pengene de hadde i byens andre banker, som for eksempel Arendals Sparebank.⁸⁸ Dermed er det etter stansingen av privatbanken et sterkt behov for å bygge opp tilliten mellom banken og byens befolkning.

⁸⁴ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

⁸⁵ Torstveit 2021: 135

⁸⁶ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁸⁷ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁸⁸ Haugland 2020: 289

Videre skriver avisen at de praktiske vanskelighetene som førte til at de tvilte på forslaget i første omgang dreide seg om en mistanke. Mistanken gikk ut på at en slik forføyning trolig ville bli misforstått av en del av bankens innskytere.⁸⁹ På den andre siden har avisen konkludert med at man ikke har noen rett til å tro at folk er så «stuttenkte» og så blottet for evne til å sette seg inn i saken, at en så kolossal misoppfattelse skulle bli i stand til å utbrede seg. Med denne formuleringen virker det som om avisen impliserer at de som misforstår forslaget, eller ikke er villige til å gjennomføre det forslaget krever, er dumme. Kan man forvente at forslaget får en bred omslutning, når avisen bruker ord som «stuttenkt», og impliserer at et slikt forslag må være i innskyternes beste interesse. Man kan også hevde at avisen til en viss grad skriver på en hoverende måte, hvor det kommer frem at deres forslag er fasit, og at de som ikke er villige til å underrette seg deres forslag er «stuttenkte».⁹⁰

Agderposten legger frem et forslag som bygger videre på tanken fra leserinnlegget i den forrige utgaven. Forslaget gikk ut på at innskyterne i banken kunne la 10% av innskuddet i banken bli stående som et garantifond i noen år. Videre skriver avisen; «[...] skulde man ret overveiet ikke tro nogen forstandig Mand ville modsætte sig og endda mindre misforstaa eller gi en falsk Udlæggelse».⁹¹ Det er rimelig å påstå at avisen skriver på et manipulerende vis for å overtale leserne til å slutte opp om forslaget. I tillegg vil redaktøren ikke betegne forslaget som noen form for offer fra innskyternes side. Avisen viser også på denne måten lite omtanke eller empati for dem som mulig er direkte påvirket av stansingen av Arendals Privatbank. Enten ved at de har mistet arbeidet, eller tapt penger de har hatt stående i banken. Agderposten og Jens Svendsen får det til å virke veldig lett å slutte seg til forslaget, men for mange i byen på dette tidspunktet kan realiteten ha vært en helt annen.

Videre fortsetter avisen å begrunne og understreke forslaget om hvordan det å la en del av innskuddet bli i banken kan gagne innskyterne. Det kommer frem av det som blir skrevet at 10% av et innskudd har lite å si for innskyterne, men at et slikt beløp vil være av stor betydning og viktighet for banken. Banken vil nemlig ifølge avisen få et sikkert grunnlag å stå på og vil i løpet av få år klare å jobbe seg frem til en sikker og fast stilling.⁹² Det blir også foreslått at innskyterne kan gjøre en del av sine innskudd uoppsigelige for en viss tid. Ifølge avisen taper innskyterne derved ikke et øre og de får dessuten full rente av det hele. I tillegg vil innskyterne bidra til å hjelpe banken og allmennheten i en slik voldsom krise som er

⁸⁹ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁹⁰ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁹¹ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁹² Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

kommet over byen. For første gang siden stansingen av Arendals Privatbank omtaler avisen situasjonen som en voldsom krise. Dette kan enten være et virkemiddel for å overbevise innskyterne om å støtte opp under forslaget, eller så har Alvoret gått opp for Jens Svendsen. Han kan ha innsett at situasjonen ikke var så lett løselig som han først trodde og ga uttrykk for helt i starten. Det kommer i hvertfall frem at han hadde stor tro på forslaget, ettersom også ordfører Christensen og hans krets også støttet opp om det.⁹³

I anledning diskusjonen av forslaget legger Agderposten frem et skriv som ordføreren skal ha sendt formannen i sparebankens direksjon, Johan Hanssen. I dette skrevet beskriver ordfører Christensen planen om innskudd som en garanti ved siden av eller i stedet for en kommunegaranti.⁹⁴ Ordføreren anser denne ordningen som det mest rettferdige og mest solide for bankens gjenreisning, og med seg på laget hadde han finansdepartementets ekspedisjonssekretær Olai Hansen. På tross av at en mann i en så høy stilling delte samme mening som ordføreren ble ikke sparebankens direksjon overbevist om forslaget. Dermed så ordfører Christensen seg nødt til å gi opp forslaget om innskudd som garantifond, og heller fokusere på direksjonens forslag om kommunegaranti. Etter at skrevet er avsluttet informerer Agderposten følgende; «Efter hvad vi har erfaret, har nu Ordførerens Plan fundet enstemmig Tilslutning hos Sparebankens Direction».⁹⁵ Ut i fra det som står i avisen og i ordførerens skriv kan man forvente at vedtaket om binding av 10% av innskuddskapitalen ble skrinlagt, og at forslaget om kommunegaranti ble stående. I følge Torstveit stemmer ikke dette. Hans oppfatning er at bindingen på 10% av innskuddskapitalen ble gjeldende fra og med 9. oktober.⁹⁶ Det er uvisst om Torstveit henviser til Agderpostens utgave fra 9. oktober, men ut ifra ordførerens skriv i utgaven fra 8. oktober står det hverken implisitt eller eksplisitt skrevet at vedtaket om binding på 10% av innskuddskapitalen ble tatt videre.

Samme dag, 8. oktober, skriver Vestlandske Tidende et innlegg som strider mot Jens Svendsens oppfatning av situasjonen; «Stormen paa Sparebanken er nu aldeles ophørt, hvilket tydelig viser, at Tilliden hos Publikum fuldstændig igjen er vendt tilbage».⁹⁷ Vestlandske Tidendes oppfatning ser altså ut til å være at Sparebanken har ridd av stormen, og at de mer enn 4000 innskyterne kunne forvente at forholdene snart var tilbake til normalen. Hvordan kunne Vestlandske Tidendes oppfatning av situasjonen være så ulik fra Jens Svendsen og

⁹³ Torstveit 2021: 135

⁹⁴ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁹⁵ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

⁹⁶ Torstveit 2021: 135

⁹⁷ Torstveit 2021: 134

Agderpostens? Ifølge Agderposten krevde det fortsatt en innsats fra kreditorene og innskyterne for å hjelpe sparebankens stilling, men vestlandske tidende uttrykker at forholdene er tilbake til normalen. Hvordan kan Vestlandske Tidende skrive at tilliten fullstendig hadde vendt tilbake hos publikum, når tilliten i faktum fortsatt var svekket og vaklende. Torstveit skriver at tilliten til bankvesenet i byen fortsatt var generelt svekket, og at mange av de med sparekonto i Arendal Sparebank fortsatt var usikre.⁹⁸ Ryktespredningen i byen hadde bidratt til å svekke tilliten, og det faktum at hele styret i Arendals Sparebank var av høy status hjalp heller ikke på den usikre situasjonen. Det er mulig at byens kapitaleiere kan ha hatt innflytelse på redaktøren i Vestlandske Tidende, og redaktøren kan ha hatt et motiv for å beskytte forretningene til personer i sin krets. Styret i Arendals Sparebank besto tross alt av nettopp store kapitaleiere.⁹⁹ Det blir nevnt at Agderposten var en arbeidervennlig avis som sto utenfor kretsen av kapitaleiere, og man kan dermed hevde at Agderpostens redaktør hadde mindre muligheter for å bli påvirket. På tross av dette var det Vestlandske Tidende som var først ute med å dekke ryktespredningen i byen, og avisen kan derfor ha gitt et mer reelt bilde av forholdene i byen enn det Agderposten gjorde.

I 8.oktober utgaven forekommer det også et konkursvarsel i form av en annonse i avisen. Konkursvarselet gjelder for Axel Herlofson hvor han forlanger sitt bo tatt under behandling som konkursbo og sakfører C. A. Boe sammen med skipsrederne A. Chr. Hein og Axel Smith er skikket til midlertidig bestyrelse.¹⁰⁰ En skiftesamling skal avholdes på Nedenes sorenskriverkontor lørdag 23. oktober hvor valg av midlertidig bestyrelse skal stadfestes. Denne annonsen er det eneste stedet i avisen hvor Axel Herlofson blir nevnt. Avhørene av han, som ifølge Torstveit startet 4. oktober, blir ikke nevnt hverken i denne utgaven av Agderposten, eller noen tidligere utgaver. Årsaken er trolig den som Jens Svendsen tidligere nevnte, nemlig det at Agderposten skulle være fortrolige med å dele rykter eller personlige opplysninger i den vanskelige situasjonen. I tillegg er det ikke sikkert at avisen hadde tilgang på særlig mye mer informasjon enn det som ble delt med leserne.

2.2.5 Lørdag 9. oktober: «Nok et oppgjør med ryktespredningen»

I Agderpostens utgave fra 9. oktober skriver avisen en meddelelse fra Kristiansands Stiftsavis om forholdene i Arendal. I følge Agderposten danner denne meddelelsen en gledelig unntakelse fra de meddelelsene som er skrevet i Kristiania høyrepressen.¹⁰¹ Videre tar

⁹⁸ Torstveit 2021: 136

⁹⁹ Torstveit 2021: 136

¹⁰⁰ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

¹⁰¹ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 1

Agderposten et oppgjør med høyrepressen. Høyrepressen blir beskrevet som temmelig fri og uvøren i benyttelsen av meddelelsene og ryktene om situasjonen i Arendal. Det nevnes ikke direkte, men ut ifra hvordan Vestlandske Tidende tidligere har uttalt seg om rykteflommen i Arendal og byens situasjon kan det tenkes at kritikken også sendes i deres retning.

Agderposten benytter samtidig anledningen til å rose venstrepressen for at de har benyttet og omtalt meddelelsene med stor forsiktighet. Det er altså tydelig at redaktør Jens Svendsen er misfornøyd med hvordan landets høyrepressen har omtalt situasjonen i Arendal, mens venstrepressen, som Agderposten tilhører, får ros.

I meddelelsen fra Kristiansands Stiftsavis skrives det kort om oppstarten til Arendals Privatbank; «Privatbanken ble opprettet i 1875 med en Aktiekapital af 1 Million Kroner».¹⁰² Videre informeres det om de to hovedaksjehaverne Heftye og sønn og Geelmuyden i løpet av den forhenværende sommeren og høsten hadde solgt alle sine aksjer til gode priser, og en stor del av disse skal være hos besittere som ikke kan betale. Det foreligger også beretning om 10 års virksomhet. Det informeres om at omsetningen var på 29 ½ millioner kroner i 1876, 66 ½ millioner i 1883 og 63 millioner kroner i 1885. På tross av at omsetningen sank i 1885 kunne banken feire jubileum med et rekordoverskudd på 115 81,49 kroner.¹⁰³ Videre står det i meddelelsen at ifølge siste årsrapport hadde banken ved årsskiftet inne veksler for 1 705 478,80 kroner, vekselobligasjoner for 408 684 kroner, 269 670,81 til gode hos diverse banker og 653 829,39 kroner hos «diverse debitorer».¹⁰⁴ Ettersom man ikke kjenner til betalingsdyktigheten til de som skylder banken penger vil det samlede beløp på aktiva være 3 683 95,94 kroner. Banken blir deretter beskrevet som å ha nytt ubetinget tillit fra første stund. Ifølge Kristiansands Stiftsavis var dette en klar selvfølge ettersom trioene som stiftet banken besto av: Stifterne av landets første bankhus, Heftye og sønn i Kristiania, en av Arendals største skogseiere og forretningsmenn A. D. Geelmuyden og Axel Herlofson. Herlofson hadde utmerket seg som kommisjonær for en av Kristianiabankene hvor han hadde utvist en stor finansiell dyktighet. Han var også besitter av store eiendomsområder.

Kristiansands stiftsavis peker også på at årsakene til Arendals Privatbanks stansing kan ha vært de forhenværende årenes vanskelige vilkår for skipsfart, trelasthandel og stansing av forretninger og bedrifter i distriktet.¹⁰⁵ På samme måte som Agderposten hadde gjort 2. oktober, skrev Kristiansands Stiftsavis at nyheten om privatbankens krise kom som lyn fra

¹⁰² Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 1

¹⁰³ Torstveit 2021: 86

¹⁰⁴ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 1

¹⁰⁵ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

klar himmel. Ettersom det er brukt samme uttrykk i begge avisene kan man anta at det har vært en form for samarbeid eller en informasjonsutveksling dem imellom. Kristiansands Stiftsavis påstand om at det vil kreve tid før bankens stilling kan bli fullstendig oppgjort, tyder også på en form for meningsutveksling mellom avisene. En annen årsak til at de to avisene skriver likt om situasjonen i Arendal og privatbanken kan også hevdes å være at begge avisene er venstreaviser.¹⁰⁶ Dette kjennetegnes også av hvor forsiktig Kristiansands Stiftsavis er i benyttelsen av personlige opplysninger, og hvordan de prøver å mane til ro rundt situasjonen; «Lad os kun saa den nøgne virkelige Sandhed, - det er det sundeste og i Længden det bedste»¹⁰⁷.

Kristiansands Stiftsavis skriver også om Axel Herlofson og hans bror Oskar, og hvordan de gikk konkurs.¹⁰⁸ I avisens meddelelse til Agderposten er omtalen av Axel Herlofson i stor grad positiv. Det nevnes blant annet at han drev utstrakte forretninger innen flere retninger, at han skapte mange arbeidsplasser for folk i Arendalsdistriktet og at han var svært høyt aktet av mange. Torstveit skriver også at Herlofson var populær blant arbeiderne ettersom han ordnet sykekasseordninger, ga dagpenger dersom arbeiderne ikke kunne jobbe på grunn av sykdom. Han satte også et høyt innskudd i en lokal sparebank for arbeidere, hvor arbeiderne kunne ta opp mindre lån.¹⁰⁹ Dermed kan man med god grunn hevde at Axel Herlofson var godt likt blant dem som arbeidet ved hans virksomheter. Videre blir Axel sammenlignet med «grosserer Tjælde» fra Bjørnstjerne Bjørnsons drama *En fallitt*. Sammenligningen går trolig ut på at Axel etter hvert har blitt for grådig og mistet sitt grep om virkeligheten. I omtalen av Axel avslutter Kristiansands Stiftsavis med følgende påstand;

Det er rystende at denne dygtige og driftige Mand paa Anklagebænken for at have fordulgt sine egne og Broderens Oppebørsler i Banken og for at have taget Vexler bort af Bankens Vexelbeholdning m. m.¹¹⁰

Vil dette si at Stiftsavisen mener at selve anklagen mot Axel Herlofson er rystende og at han er uskyldig, eller mener avisen at hele skalaen på situasjonen er rystende. Altså at en så høyt aktet og populær mann bevisst kan ha ført sin nærmeste bak lyset. I omtalen av Herlofson gir avisen uttrykk for at de er usikre på hva de skal mene. På samme måte som Agderposten

¹⁰⁶ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

¹⁰⁷ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

¹⁰⁸ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

¹⁰⁹ Torstveit 2021: 84-85

¹¹⁰ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

nevner de at det ikke foreligger nok informasjon til å komme med antagelser og at det er vanskelig å sette seg inn i situasjonens omfang.

I omtalen av Oskar Herlofson skriver Kristiansands Stiftsavis at hans konkurs resulterte i at en betydelig skipsrederi- og industrivirksomhet ble stanset.¹¹¹ Slik som broren, får han god omtale av Stiftsavisen som blant annet beskriver han som foretaksom og driftig. Han og broren blir beskrevet som typer som er meget nyttige for samfunnet, og situasjonen deres blir uttrykt med et sitat; «den, som gaar foran, han feirer ei, - han kjæmper kun og falder».¹¹² Måten det skrives om brødrene, samt det oppsummerende sitatet, tyder på at avisen har en form for sympati med dem. Det kommer også frem ved at Oskar og Axel ifølge Stiftsavisens meddelelse blir høyt ansett i byen med tanke på forskjellige verv de har hatt. Det meste av det som skrives om brødrene er positiv omtale. Det faktum at Agderposten velger å dele Kristiansands Stiftsavis sin meddelelse kan ha grunnlag i at Agderposten deler samme oppfatning. Det er mulig at Jens Svendsen innså at han ikke kunne forklart situasjonen bedre selv, og dermed heller valgte å bruke Kristiansands Stiftsavis sin beskrivelse av situasjonen. Etter å ha kritisert høyrepressen og deres dekning av situasjonen kan hensikten også ha vært å sette et slags eksempel på hvordan landets presse burde te seg i deres omtale av situasjonen i Arendal.

I avslutningen av meddelelsen er hovedbudskapet til Kristiansands Stiftsavis at situasjonen nå har roet seg betraktelig, og at folk har innsett og slått seg til ro med at det ikke er mer man kan gjøre.¹¹³ Deretter skrives det at folk generelt er mer håpefulle, og at det finnes en tillit til at det som kan gjøres for å bedre situasjonen kommer til å bli gjort, fra alle parter. Hvis både det offentlige, bankene og det private gjør det som kreves av situasjonen, mener Stiftsavisen at tapene i bankene ikke vil bli så katastrofale som man først frykter. Ut ifra det Jens Svendsen og Agderposten tidligere har skrevet om situasjonen kunne avslutningen av Kristiansands Stiftsavis sin meddelelse vært skrevet av Svendsen selv. Hvis man undersøker Agderpostens utgave fra 6. oktober vil man se flere likhetstegn med Stiftsavisens meddelelse.¹¹⁴ Blant annet at det begynner å komme ro i sinnene til byens befolkning. Dermed kan det hevdes at Svendsen har ønsket å underbygge eller understreke sine poenger ved å sammenligne sine

¹¹¹ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

¹¹² Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

¹¹³ Agderposten 09.10.1886, Fra Arendal: 2

¹¹⁴ Agderposten 06.10.1886, Indlandet: 2

egne uttalelser med beskrivelser fra en annen avis. På denne måten kan han ha overbevist byens befolkning om at det har vært bred omslutning rundt hans meninger.

I spalten, *Indlandet*, tar *Agderposten* opp kritikken mot Kristianias høyrepressen og deres meddelte uetterretteligheter. *Agderposten* uttrykker at de synes det er merkelig hvordan alle meddelelser til venstrepressen, både i hovedstaden og i provinsene, gir faktiske og konkrete opplysninger om stillingen og forholdene i Arendal, i mens ingen uetterrettelighet eller meningsløshet er for stor for de meddelere som forsyner høyrepressen med nytt fra Arendal.¹¹⁵ Vil dette si at *Agderposten* antyder at venstrepressen har monopol på faktiske opplysninger om situasjonen i Arendal? Avisen maler hvertfall uten tvil et bilde av at høyrepressen ikke er til å stole på. Man kan også hevde at høyrepressen får skylden for ryktespredningen som har forekommet rundt situasjonen. Meddelelsen av situasjonen i Arendal utvikler seg til en politisk kamp hvor kritikk av motstanderparten kommer først i rekken. I kritikken mot høyrepressen glemmer nemlig *Agderposten* på et vis å dekke situasjonen byen befinner seg i. Fokuset på falske og uærlige meddelelser blir for stort, og dette kommer også frem av det *Agderposten* skriver videre.

Agderposten fortsetter sin kritiske skriving, men retter fokuset mot en korrespondanse fra Arendal til *Morgenbladet* som ble tatt opp i deres kveldsutgave fra torsdag 7. oktober. Korrespondansen dreide seg om at en meddeler har påstått at han to år tidligere kjente forholdene i Arendals Privatbank ut og inn og at han visste hvilken vei det ville gå med banken.¹¹⁶ *Agderposten* skriver deretter at denne «brevskriveren» til *Morgenbladet* ikke kun må være den mest forstandige og viseste mann i Arendal, men også i det ganske land. Avisen begrunner påstanden følgende;

Thi for 2 Aar siden var der neppe en Mand i Landet – iethvert Fald ingen af dem, der har staaet eller staar ledende i Landets Bank eller andre Pengeforretninger – som forstod, «hvad Vei det vilde ta med Banken». Ikke en eneste! Fra Hovedstyrelsen af Norges Bank i Trondhjem og ned til den tarveligste Bestyrelse af vores smaa Landsbanker var der ikke en eneste en, som forstod, hvad den vise Mand i Arendal nu i 1886 paastaar «allerede for 2 Aar siden at ha forstaaet».¹¹⁷

¹¹⁵ *Agderposten* 09.10.1886, *Indlandet*: 2

¹¹⁶ *Agderposten* 09.10.1886, *Indlandet*: 2

¹¹⁷ *Agderposten* 09.10.1886, *Indlandet*: 2

Det er rimelig å hevde at det er en klar ironisk tone i Agderpostens kommentering av meddelelsene til den ukjente mannen fra Arendal. Avisen antyder at det ikke er mulig at denne ukjente mannen fra Arendal kan ha kjent til forholdene for to år siden, og bruker store ord for å understreke dette. Videre skriver avisen at dersom det er et fnugg av sannhet i det mannen sier, vil de ikke frata ham retten til å fortelle hele verden at han er den viseste og mest forstandige mannen i hele landet. Da i Bankaffærer, i andre henseender kan han ifølge avisen for all del gjerne være en idiot.¹¹⁸ På tross av at Agderpostens kritikk av den ukjente mannen foregår indirekte er selve tonen og hensikten bak det som skrives fortsatt ganske direkte. Det er helt klart hvilken oppfatning Agderposten har av denne mannen, og tonen bak er ironisk. I tillegg ilegger avisen ham egenskaper, og danner et inntrykk av mannen som ikke er basert på noen fakta.

For å understreke at den ukjente mannen tar feil skriver banken at når de fleste pengeinstitusjoner i Norges land har hatt full tillit til Arendals Privatbank, satt inn penger der og/eller drevet forretninger med den er det svært lite sannsynlig at noen som helst har visst om forholdene. Men dersom Agderposten er så sikre på at den anonyme mannens utspill er usanne, hvordan kan da avisen føle en så stor trang til å måtte motbevise mannens utsagn og bokstavelig talt gå til personangrep? En årsak til dette kan være at Jens Svendsen og Agderposten kjenner på en bitterhet over at om mannen virkelig kjente til forholdene for to år siden, hvordan kunne han da ikke varsle noen; «[...] hvorledes vil han ellers kunne forsvare at sidde inde med saadanne hemmeligheder, som han gir sig Mine af, uden at «raabe alle Mand paa Dæk», uden at gi et Varsko [...] Er saadant forsvarlig Færd?». ¹¹⁹ Agderposten retter blant annet kritikk mot at mannen har stilt seg selv ut som den eneste vise og forstandige mannen i blant en hel befolkning av uvitende dårer. For å understreke poenget sitt skriver avisen at slike beskyldninger som den ukjente mannen har kommet med ikke engang ville funnet anklang hos en mann fra Høyre.

At Agderposten, som tidligere har kritisert høyrepressen for ryktespredning og negative uttalelser og presisert at de skal behandle personlige opplysninger på en forsiktig måte, skriver på denne måten kan oppleves som spesielt. Ville det ikke vært bedre for avisen sitt renommé å enten ikke uttale seg om den anonyme mannens beskyldninger, eller formulere seg på en annen måte? For det første er det rimelig å hevde at Agderposten bryter med sine egne prinsipper i og med at de går til personangrep på den ukjente mannen som har fått sin

¹¹⁸ Agderposten 09.10.1886, Indlandet: 2

¹¹⁹ Agderposten 09.10.1886, Indlandet: 2

meddelelse publisert i Morgenbladet. Det blir ikke nevnt noen personlige opplysninger i så måte, men det faktum at det ofres nærmest en hel spalte til utskjelling og ydmykelse av en mann fra Arendal, strider mot avisens mål om å være varsomme med rykter og negative uttalelser.¹²⁰ For det andre tjener avisen trolig lite på å kritisere meddelelsene til en ukjent mann. Når Agderposten aktivt bruker ironi og hever seg over den ukjente mannen, mister kritikken sin hensikt og avisen kommer dårlig ut av situasjonen.¹²¹ Dersom man ser på Agderpostens kritikk av hvordan blant annet Den vestlandske Tidende og Norges høyrepresse har uttalt seg om situasjonen i Arendal, er det mulig at avisen burde formulert kritikken annerledes. Bruk av ord som «idiot», og implikasjon av at den ukjente mannen er mindre intelligent egner seg ikke for en avis og ville nok aldri blitt akseptert i 2024.¹²²

At Axel Herlofson som fortsatt var i politiets arrest og under avhør fikk så lite negativ dekning i avisen, mens en ukjent mann blir påskrevet en hel spalte for å ha uttalt seg til en utenbys avis, forteller at Agderposten trolig slet med å både innse og innrømme hvilke store feil Axel Herlofson hadde begått. Kan man tolke det som at Agderposten prøvde å avlede leserne og rette fokuset vekk fra situasjonen i byen, situasjonen rundt Axel Herlofson og Arendals Privatbank? Tidligere i samme utgave av avisen nevnes Axel kort gjennom Kristiansands Stiftsavis meddelelse, men omtalen er gjennomgående positiv.¹²³ Omfanget av Axel Herlofson ugjerninger og svindler var betydelig store.¹²⁴ Den ukjente mannen, som i Agderposten får stor kritikk, hadde kun uttalt seg om hans egen oppfatning av situasjonen i Arendal til en utenbys avis. Om man setter disse to mennenes handlinger opp mot hverandre er det rimelig å hevde at Herlofsons ugjerninger har gjort større skade. På tross av dette får altså den ukjente mannen mer dekning i én utgave enn det Axel Herlofson får i løpet av to uker siden Privatbanken ble stanset. Konsekvensene av dette kan ha vært at mannen har uttalt seg til Morgenbladet som en reaksjon på lite utveksling av informasjon av Arendals presse.

2.2.6 Mandag 11. oktober: «Sparebanken er fullstendig betrygget»

Agderpostens utgave den 11. oktober innledes med å informere om at Arendals Sparebank ikke er uberørt av den økonomiske krisen som er overgått distriktet etter stansingen av Arendals Privatbank og de større fallitter som er inntrådt.¹²⁵ Videre skrives det at Sparebankens styrelse har vært nødt til å fatte nødvendige undersøkelser og tiltak strebet med

¹²⁰ Torstveit 2021: 134

¹²¹ Agderposten 09.10.1886, Indlandet: 2

¹²² Agderposten 09.10.1886, Indlandet: 2

¹²³ Agderposten 09.10.1886, Indlandet: 2

¹²⁴ Haugland 2020: 288

¹²⁵ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

alvor, samvittighetsfullhet og nøyaktighet. Bankens papirer har blitt undersøkt med stor forsiktighet, og Agderposten deler meddelelsen om resultatet fra granskingsarbeidet. Granskerne var Johannes Westergaard og Johan Hanssen, og som deltakere hadde de med seg ekspedisjonssekretær i Finansdepartementet Olai Olsen og konsul Ferdinand Reinhardt.¹²⁶ Granskerne konkluderte med at banken ikke vil behøve å bli stanset, men kom også frem til at banken hadde et underskudd på 400 000 kroner; «[...] Sparebankens tab paa dens Portefeuille og paa hvad den har indestaaende i Arendals Privatbank, kan ansættes til en Million Kroner. Bankens Grundfond er noget over 600,000; den vil altsaa have et Underskud af henimod 400,000».¹²⁷ I meddelelsen presiseres det at disse tallene forutsettes av at banken fortsetter sin virksomhet, ettersom en stansing på et daværende tidspunkt ville fått uberegnelige følger. Hvorfor tar Agderposten slike meddelelser, altså utdrag av noe andre har skrevet, med i utgavene sine så ofte som de gjør? Det er flere hendelser og mye informasjon som Agderposten ikke dekker direkte. Det som ikke Agderposten dekker direkte blir derimot dekket gjennom forskjellige meddelelser og skriv fra blant annet ordføreren, andre aviser, og i dette tilfellet granskingen av sparebanken. Det kan ha seg slik at disse meddelelsene kan være vanskelig å gjenfortelle. At Agderposten velger å ta med de faktiske meddelelsene forsikrer også leserne om at de får korrekt informasjon. I en eventuell gjenfortelling ville det vært lett for Agderposten å svartmale og skrive til sin egen fordel, slik som i artikkelen om den ukjente mannen fra Arendal som meddelte beskyldninger til Morgenbladet.¹²⁸

Ekspedisjonssekretær i finansdepartementet og konsul Ferdinand Reinhardt var som nevnt deltakere under forhandlingene og deres inntrykk var at granskingen hadde foregått i forsiktighet og med hensyn til den kritiske tilstanden i byen¹²⁹. Ettersom det er av betydning å berolige allmennheten med nøyaktige opplysninger om situasjonen i byen, velger Agderposten å dele meddelelsen om resultatet av granskingsarbeidet rundt Arendals Sparebank. Westergaard og Hanssen meddeler til å begynne med at de har undersøkt bankens stilling sammen med Olsen og Reinhardt.¹³⁰ Med hensyn til de daværende forholdene og gjennomgåelsen av bankens fordringer meddeles det at banken ble bedømt til å kunne fortsette forretningene sine. Ettersom banken hadde et grunnfond på rett rundt 600 000 ville den få et underskudd på totalt 400 000 ifølge granskingen. Ifølge Westergaard og Hanssen var

¹²⁶ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹²⁷ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹²⁸ Agderposten 09.10.1886, Indlandet: 2

¹²⁹ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹³⁰ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

det en viktig forutsetning at banken fikk fortsette driften, ettersom en stansing på det daværende tidspunktet kunne få katastrofale følger.

Meddelelsen fra Westergaard og Hanssen blir datert til 6. oktober 1886, altså hele fem dager før den blir publisert i Agderposten. Det blir ikke informert om at den har blitt publisert noen annen plass tidligere. Agderposten hadde tidligere gått ut og informert om at de ville være varsomme med å spre rykter og feilinformasjon, men hva kunne de tjene på å holde tilbake meddelelsen fra Westergaard og Hanssen? Agderposten hadde i en utgave fra 8. oktober forsøkt å oppfordre byens befolkning til å støtte opp under Arendals Sparebank i en vanskelig tid.¹³¹ En meddelelse om en gransking av banken og et fastslått underskudd på 400 000 kroner ville trolig ikke ha styrket hverken Agderpostens eller Sparebankens sak. Et annet relevant spørsmål er om det å tilbakeholde informasjon har en større moralsk korrekthet enn ryktespredning? I avisens forrige utgave fra 9. oktober ble nemlig en hel spalte viet til å kritisere en enkeltperson for ryktespredning. Som avis besitter Agderposten et ansvar for å opplyse folket uten fordommer.

Videre meddeler Olai Hansen og Ferdinand Reinhardt at deres oppfatning etter å ha deltatt i granskingen og forhandlingene er at bedømmelsen er foretatt med stor forsiktighet og hensyn til byens kritiske tilstand.¹³² De uttrykker også at de går god for utførelsen av granskingen, men understreker at de har måttet stole på dømmekraften til de lokale som kjenner byens stilling og forhold best. Agderposten kommenterer deretter meddelelsen om granskingsarbeidet med å skrive at tanken om en kommunegaranti ovenfor dem som hadde penger i banken ikke hadde oppstått. På tross av å ha blitt svekket kunne banken på et sikkert grunnlag fortsatt sin drift, og de som lot pengene sine stå som et garantifond i banken ville nyte så store fordeler at det burde være i deres beste interesse ifølge avisen.¹³³ Videre nevner Agderposten at denne tanken har praktiske ulemper som gjør den vanskelig å realisere, samtidig som det var enighet i at en slik tanke ville være rettferdig. I følge avisen ville heller ikke kommunegarantien kunne realiseres uten støtte fra dem som hadde penger i banken. Fredag 8. oktober tok Agderposten for første gang opp denne tanken til diskusjon.¹³⁴ Dette nevnes i utgaven fra 11. oktober, men ettersom mange av dem som har penger i banken kan

¹³¹ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

¹³² Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹³³ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹³⁴ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

virke usikre på tanken om et garantifond velger avisen å meddele en utredning fra konsul Ferdinand Reinhardt.

Reinhardt uttrykker at han er bekymret for fremtiden til Arendals Sparebank dersom man ikke slutter seg om tanken om å holde av ti prosent av inntøynende kapital som et garantifond.¹³⁵ Videre mener han at bekymringen blant dem som har penger i banken er ugrunnet. Han forklarer dette ved å sammenligne med situasjonen i Arendals Privatbank;

Naar nu en Mand har sine Penge i Privatbanken og der spørges om, hvormeget der kan reddes af disse, da bliver Svaret: maaske Halvdelen, maaske intet. Har han dem i Sparebanken bliver Svaret: den hele Kapital men indtil videre kun disponibelt ni Tiende Dele. Det er med inderlig Tilfredshed, at han gaar til Banken igjen med sine Sparepenge, thi af Alt, som han herefter sætter ind, faar han fuld Godtgjørelse og af den fra tidligere henstaaende Tiendedel faar han sine renter¹³⁶

Reinhardt mener at allmennheten snart vil forstå dette, på tross av redselen for å miste alt. Videre skriver Reinhardt om resultatet av granskingen av Sparebanken, hvor underskuddet ble fastslått til 400 000 kroner. Han uttrykker deretter at et garantifond på ti prosent vil bedre bankens stilling i en så stor grad at staten vil motiveres til å hjelpe banken med midler.¹³⁷ Videre presiserer Reinhardt at det haster med å ta en beslutning og at han er fullstendig overbevist om at dette er den eneste muligheten til å oppnå et velfungerende samarbeid mellom banken, kommunen, staten og byens befolkning.

Det er rimelig å hevde at Agderposten hadde et stort fokus på å bidra til redningen av Arendals Sparebank. I tidligere utgaver har Agderposten ofte brukt meddelelser for å formidle et budskap til leserne sine.¹³⁸ I utgaven fra 11. oktober bruker Agderposten igjen meddelelser, men denne gangen svært mange flere enn til vanlig. I denne utgaven alene forekommer det flere meddelelser om granskingen av Sparebankens stilling, og hvordan man kan forbedre den. En årsak kan være at Agderposten, meddelerne og ikke minst bankens direksjon begynner å kjenne på en form for desperasjon blandet med frustrasjon. Det er mulig at forslagene de la frem ikke fikk like stor oppslutning som de hadde håpet på, og Agderposten kan ha sett på dette som en siste mulighet for å oppfordre til handling. Ved å legge frem meddelelsene fra Westergaard og Hanssen, og Reinhardt og Olsen, ville leserne av avisen få

¹³⁵ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹³⁶ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹³⁷ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹³⁸ Agderposten 08.10.1886, Indlandet: 2

et innblikk av deres inntrykk av Sparebankens stilling. Disse fire mennene hadde tross alt fått full tilgang til Sparebankens papirer og bokføring, og ville derfor besitte et godt grunnlag for å kunne uttale seg om saken. Avisen kan ha hatt et inntrykk av at formidlingskraften og innflytelsen til for eksempel Ferdinand Reinhardt og Johan Hanssen ville være større enn den de hadde selv.

Videre har Agderposten fått tillatelse til å meddele protokollen fra et direksjonsmøte i Sparebanken som fant sted den 8. oktober. På møtet ble det formet et vedtak om at ti prosent av innskuddene til dem som hadde penger i banken skulle stå igjen under kommunens garanti til senere utbetaling.¹³⁹ Deretter gir Agderposten overfor sine lesere uttrykk for at Sparebanken er fullstendig betrygget, og at den vil kunne ta opp virksomheten med krav på folkets fulle tillit. Avisen gir altså inntrykk av at situasjonen er tilnærmet tilbake til det normale, og at den verste stormen er forbi. I spalten Indlandet referer Agderposten deretter til at møte på rådhuset som ble avholdt lørdag 9. oktober, hvor det skulle forhandles om kommunegaranti ovenfor Sparebanken og opprettelse av et bankkontor som en avdeling av Norges Bank.¹⁴⁰ I dette møtet kom det frem at Arendals kommunestyre hadde vedtatt garanti til Arendals Sparebank slik som formannskapet og direksjonen i Sparebanken hadde foreslått. Helt til slutt opplyser Agderposten om at ordføreren på slutten av møtet benyttet anledningen til å rette en stor takk til Olai Olsen og Ferdinand Reinhardt.¹⁴¹ Etter ordfører Christensens mening hadde disse to handlet på en fordomsfri og effektiv måte, og møtet ble avsluttet med en stående applaus for dem begge to

3. Konklusjon

Det viste seg vanskelig å tolke Agderpostens forståelse av krakket ut i fra dekningen deres. Selve krakket og gjerningspersonene ble nevnt i svært liten grad, men man fikk tidlig et klart inntrykk av at Agderposten forsto situasjonens alvor samtidig som de prøvde å berolige befolkningen for ikke å spre panikk. Det forekommer heller ikke noen klar kronologisk dekning av krakket og hendelsene i etterkant. Avisen gikk således ikke analytisk til verks for å dekke hendelsesforløpet, men fokuserte heller på hvordan man kunne løse den vanskelige situasjonen. I mangel på en god forklaring brukte avisen ofte meddelelser fra enten andre aviser eller involverte mennesker i Arendal. Dette må ha vært et effektivt trekk ettersom det øker troverdigheten til Agderposten dersom påstandene deres samsvarer. Agderposten kan

¹³⁹ Agderposten 11.10.1886, Arendals Sparebank: 1

¹⁴⁰ Agderposten 11.10.1886, Indlandet: 1

¹⁴¹ Agderposten 11.10.1886, Indlandet: 2

også ha følt seg desperate i mangelen på informasjon, ettersom redaktør Jens Svendsen tilhørte et bygdemiljø og ble holdt utenfor de rikes kretser. Bruken av meddelelser kan ha vært en konsekvens av dette. Konkurransen med byens andre avis, Vestlandske Tidende må også ha spilt inn på hvordan Agderposten valgte å dekke krakket. Svendsen var bevisst på at de som leste Agderposten også leste Vestlandske Tidende, og ettersom Vestlandske Tidende hadde rikfolkets støtte måtte Agderposten tilby uavhengig informasjon for å overleve. Det viste seg også at Agderposten hadde en agenda i deres dekning av Arendalskrakket som gikk ut på å oppfordre til ro samt å søke løsninger.

Det vi har lært av aviser og store økonomiske kriser i denne perioden er at en lokalavis spiller en viktig rolle som formidler av informasjon. I den økonomiske krisen i Arendal i 1886 må byens befolkning ha vært desperate etter informasjon om statusen til forholdene i byen. Agderposten satt dermed på et stort ansvar som den til en viss grad misbrukte, ettersom den valgte å holde tilbake informasjon for leserne de første dagene etter krakket. Et annet interessant tema er hvordan krisen utvikler seg til å bli en nasjonalsak som debatteres fra øst til vest, blant annet på grunn av ryktespredning fra «Arendalitter». I fokuset på å ta et oppgjør med ryktespredningen både innad i byen og til utenbys presse glemmer Agderposten å dekke selve krakket. Avisen blir så involvert i det som virker som en form for skremsel-taktikk, at de glemmer å dekke krisen byen står i.

En økonomisk krise skaper stor debatt og spekulasjoner, som kan utvikle seg til rykter. Agderposten, som hadde et klart ansvar om å dele informasjon, følte også på ansvaret om å ikke skape panikk. Det oppsto dermed en konflikt som påvirket kvaliteten på informasjonen som ble tilgjengelig for leserne. En annen ting vi har lært er at en analyse av en avis egner seg godt om man ønsker å få oversikt over forholdene rundt en økonomisk krise. Man får på denne måten også et innblikk i hva som foregår bak kulissene, og man får et nyansert bilde av stemningen blant «publikum» som er påvirket av krisen. Som et forslag til videre gransking kan man danne en fullstendig nasjonal oversikt over avisers dekning av krakket og sammenligne på hvilken måte og i hvilken grad de dekker det.

4. Kilder og Litteratur

4.1 Primærkilder

- Agderposten. (1886, 02. oktober). Indlandet.
- Agderposten. (1886, 04. oktober). Indlandet.
- Agderposten. (1886, 06. oktober). Indlandet.
- Agderposten. (1886, 08. oktober). Indlandet.
- Agderposten. (1886, 09. oktober). Fra Arendal.
- Agderposten. (1886, 09. oktober). Indlandet.
- Agderposten. (1886, 11. oktober). Arendals Sparebank.
- Agderposten. (1886, 11. oktober). Indlandet.

4.2 Sekundærlitteratur

- Dahl, H. F. (Red.). (2010). *Norsk presses historie 1660-2010: Norske aviser fra A til Å*. (bind 4). Universitetsforlaget.
- Gram, T. (2015). *Fallitt: Norske finansielle kriser*. Res Publica.
- Haugland, H. (2020). *I sjøfartens tid, Arendal 1723-1900*. Cappelen Damm Akademisk.
- Hodne, F. (1981). *Norges økonomiske historie 1815-1970*. J. W. Cappelens Forlag.
- Kuben. (u.å.). *Krakket i Arendal 1886*. Hentet 2. mai 2024 fra <https://www.kubensarendal.no/opplev-paa-kuben/utstillinger/krakket-i-arendal-1886/>
- Melve, L. & Ryymen, T. (Red.). (2018). *Historikerens Arbeidsmåter*. Universitetsforlaget.
- Meyer, F. (2022). *Arbeid, arbeidere og arbeiderbevegelse på Agder 1500-2000*. Cappelen Damm Akademisk.
- Myrdal, A. (1983). *Øyestad og Hiis historie* (Bind 2). Nytt og gammelt.
- Skree, S. (2023). *Familien Herlofson sin rolle i Arendalskrakket på 1800-tallet* [Bacheloroppgave, Universitetet i Stavanger]. <https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/3075614/no.uis%3ainspera%3a146729805%3a63606162.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Sletten, B. (1998). *Agders historie 1840-1920*. Agder historielag.

Snedkerud, R. (2022). *Norsk bank og pengevesen 1816-1892: Arendalskrakket i bankhistorisk lys*. Finansdepartementet.

Torstveit, J. G. (2021). *Arendalskrakket* (3. utg.). Gaveca.

Worm-Müller, Jacob S. (Red.). (1923). *Den norske sjøfarts historie* (bind 1). Kristiania: Steenske forlag.

